

Agnieszka Edyta Bednarek

Streszczenie pracy doktorskiej

Homo Capax, Capax Hominis.

Z problematyki antropologicznej w późnej twórczości Adama Mickiewicza

Rozprawa poświęcona jest schyłkowej twórczości Adama Mickiewicza (głównie *Zdaniom i uwagom* oraz utworom zbliżonym do nich ideowo) odczytywanej jako świadectwo dróg duchowych poety. Tłem rozważań jest analiza epistemologicznych aspektów *Prelekcji paryskich* oraz dzieł mistyków (przede wszystkim Jakuba Böhme i Anioła Ślązaka), które stanowiły istotną inspirację dla antropologii i teologii objawiającej się w twórczości polskiego romantyka. Podstawowym problemem podjętym w dysertacji jest Mickiewiczowskie poszukiwanie „prześwitu niezmitologizowanego” i nieidolotrycznego *sacrum* w kontekście doświadczenia oświeceniowego „odczarowania świata” oraz związana z tym reinterpretacja podmiotowości. Mickiewicz konstruuje podmiotowość opartą na odkryciu obecności *sacrum* w człowieku i praktykowaniu przez niego mistycznej introwersji. Związana z mistyką teologia apofatyczna - na zasadzie analogii - staje się dla poety inspiracją do stworzenia apofatycznej antropologii. Dowartościowana jako mistyczny sposób poznania intuicja (*intus-itio*) nie oznacza w tym ujęciu ani egotycznego zamknięcia w sobie, ani nieznacznie pogłębionej autorefleksji rozumu; jest wglądem w tajemnicę człowieka, który - wedle podążającego za Böhmem i Silesiusem poety - dzieli z Bogiem nieprzeniknioną „bezdeń”, *Ungrund*. Pojętą w ten sposób intuicję z ograniczeń solipsyzmu wyzwala analogiczne do niej pojęcie *extra-itio*, oznaczające konieczność „wychodzenia ku ludziom”, otwarcie się na Innych.

Trójdzielna konstrukcja pracy została skupiona wokół trzech głównych koncepcji: *homo capax*, *imago Dei* oraz *capax hominis*. Sformułowanie *homo capax*, które służy za podstawowe narzędzie w rozpoznawaniu Mickiewiczowskiej antropologii, zostało zapożyczone (choć przeformułowane i rozszerzone) z chrześcijańskiej nauki głoszącej, że człowiek jest „wychylony” ku transcendencji, a więc jest „otwarty” na Boga. Rozszerzona dla potrzeb niniejszych rozważań semantyka pojęcia *capax* tworzy termin trafnie obejmujący antropologię, jaka wyłania się z twórczości poety. Pojęcie to podkreśla bowiem zdolność,

ale i skłonność osoby, a także – twórczy dynamizm ludzkiej egzystencji. Człowiek Mickiewicza jawi się jako podmiot „wybrakowany”, ale pragnący; omylny, podatny na upadek i cierpienie, ale jednocześnie zdolny do działania i otwarty na transcendencję; wyemancypowany, ale niekończący się na sobie samym, bo relacyjny i otwarty na Innego. Koncepcja *homo capax* łączy się ściśle z ideą *imago Dei*, prezentującą człowieka jako obraz Boży, przez co antropologia wiąże się u polskiego romantyka z teologią. Rozważania poetyckie autora *Dziadów* prowadzą więc ostatecznie do koncepcji *capax hominis* (Boga otwartego na człowieka), która akcentuje wyraźną w *Zdaniach i uwagach* synergę Bożo-ludzką.

Śledząc twórczość poety oraz zapisany w niej rozwój duchowych poszukiwań, odzwierciedlony w jego teologicznych i antropologicznych poglądach, można dostrzec wywołaną sekularyzmem oświeceniowym ewolucję myślenia o Bogu i religii: od krytyki bezdusności kościoła urzędowego (np. w IV cz. *Dziadów*), przez analizę i odrzucenie koncepcji Boga władcy, milczącego suwerena (np. w wizji Konrada z III cz. *Dziadów*), aż do Bożej kenozy (np. w *Zdaniach i uwagach*), rozumianej jako akt wycofania się bądź wygnania („Bóg emigrant”) i w końcu – do wizji Boga jako „przychodzącego Gościa”. Ten ostatni etap bliski jest współczesnej myśli postsekularnej (szczególnie anateizmowi Richarda Kearneya oraz teologii „słabego Boga” Johna D. Caputo) – postawy zachęcającej do nowego odczytania wiary. Intuicje religijne Mickiewicza są więc w tym kontekście zaskakująco aktualne. W rozważaniach poety objawia się trzecia droga pomiędzy silnie zsekularyzowaną filozofią oświeceniową a narzuconą przez zewnętrzne warunki tradycyjną religijnością. Szanując przeszłość przy jednoczesnym wychylaniu się w przyszłość, autor *Zdań i uwag* stara się na nowo odczytać i prze-pisać doświadczenie wiary, co pozwala uznać go za prekursora postsekularyzmu.

Podjęte w pracy próby poszukiwania istoty Mickiewiczowskiej antropologii uwzględniają tradycję badawczą, dążąc nie tyle do wykreowania odmiennego rozumienia twórczości poety, ile do zrozumienia jej współczesnego wydzźwięku poprzez poszerzenie interpretacji dzieł autora *Zdań i uwag* (a więc i myśli romantycznej) o zawartą w nich oryginalną antropologię i teologię, a także – poprzez włączenie kontekstu interpretacyjnego, jakim jest postsekularyzm. Tak jak nie sposób zrozumieć współczesnego oblicza sekularyzacji bez odniesienia się do jej źródeł, czyli do oświeceniowego „odczarowania świata”, tak też romantyzm, w którym ujawniają się załączki myślenia postsekularnego, otwiera pełniejsze rozumienie współczesnego wymiaru postsekularyzmu.